

אהוד בן גרא - פרק במוסר ומלחמה*

הקדמה

השופט השני בספר שופטים הוא אהוד בן גרא, והתקופה שזכה לשפוט היא הארוכה ביותר מבין השופטים: "ותשקט הארץ שמונים שנה" (ג', ל)¹.
חמשה עשר הפסוקים המוקדשים לפועלו אינם חושפים הרבה את אישיותו, והיא נותרת אלמונית למדי. רובם מוקדשים לתכסיסי האירוע ולתיאור מפורט של שלבי המבצע.
ואנו שואלים את עצמנו: מה בא פרק זה ללמדנו? האם התנ"ך שוטח לפנינו בהרחבה תיאור הצלחה של העזה, של מקריות, של ניצול העיתוי ותו לא?

צורך בעל-זכויות

בילדותנו מחאנו כף לנוכח הצלחת עקרון ההפתעה ושמחנו עם גיבור הפרק שעלה בידו להערים על הצורך. אך האם זהו המסר האלוהי? בגיל יותר מבוגר, הוסטה מעט הסימפטיה מאהוד לעבר האויב, לעגלון מלך מואב. חז"ל במדרשיהם תרמו לא מעט נקודות זכות לעגלון:

"והוא [=עגלון] שב מן הפסילים אשר את הגלגל ויאמר דבר סתר לי אליך המלך... ויאמר אהוד דבר אלהים לי אליך ויקם מעל הכסא' (ג', יט-כ). אמר לו הקב"ה אתה עמדת מכסאך לכבודי - חייך הריני מעמיד ממך בן יושב על כיסא ה', שנאמר: 'וישב שלמה על כסא ה' למלך' (מלכ"א, א, כ)"
(רות רבה, ב', ט; תנחומא, ויחי, יד)

מן הסדרה: דמויות שופטי ישראל

אמנם לא נאמר 'והוא שפט את ישראל שמונים שנה' אך סגנון דומה, "ותשקט הארץ", מצינו אצל כל ראשוני השופטים: עתניאל בן קנו (ג', יא), דבורה (ה', לא) וגדעון (ח', כח). 'מפנה סגנוני' חל אצל אבימלך "וַיִּשָׁר אַבְימֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל שְׁלֹשׁ שָׁנִים" (ט', כב), ועל הבא אחריו, תולע בן פואה, כבר נאמר "וּשְׁפָט אֶת יִשְׂרָאֵל עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשׁ שָׁנָה" (י', ב), וכך על כל הבאים אחריו: יאיר הגלעדי (י', ג), יפתח (י"ב, ז) אבצן (י"ב, ט), אלון (י"ב, יא), עבדון (י"ב, יד) ושמשון (ט"ז, לא).

מאידך רגליים לדעה ששמגר בן ענת, שהוא השופט היחיד שלא נזכרו שנות תקופתו, כיהן בערוב ימיו של אהוד ונבלע בשמונים השנים המיוחסות לאהוד בן גרא.

אמנם הכתוב אומר "ואחריו היה שמגר בן ענת" (ג', לא) אך המקרא שלאחריו 'מדלג' עליו: "ויספו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' ואהוד מת" (ד', א). וראה ברד"ק על-אתר. והשווה גם רות רבה, א', א: "ויהי בימי שפט השפטים - מי היו?... שמגר ואהוד היו...". משמע שניהם במקביל תקופה מסוימת, ובה בעת אירע מעשה רות.

כוונת הדברים היא לרות, 'אמה של מלכות', אשר חז"ל ייחסוה בסנהדרין, קה, ע"ב: "אמר רב יהודה אמר רב: לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה, שבשכר ארבעים ושניים קרבנות שהקריב בלק זכה ויצאה ממנו רות, דאמר רב יוסי בר הונא: **רות בתו של עגלון מלך מואב הייתה**"².

הווי אומר: לעגלון צורר היהודים יש 'זכות אבות' וזכות עצמית של כיבוד שם שמים. אף גם זאת מצינו, שחז"ל למדו הלכה מעגלון, והיא ארוגה ושלובה במאורע שלפנינו, במעשה אהוד בן גרא:

"נגמר הדין [=של מגדף] לא היו הורגין בכינוי אלא מוציין כל אדם לחוץ. שואלין את הגדול שביניהן ואומר לו: אמור מה ששמעת בפירוש. והוא אומר [=מצטט את הגידוף ששמע כלפי שמים]. והדיינין עומדין על רגליהם וקורעין ולא מאחיין"

(סנהדרין, נו, ע"א).

"עומדים מנלן? א"ר יצחק בר אמי: דאמר קרא 'ואהוד בא אליו והוא ישב בעלית המקרה אשר לו לבדו ויאמר אהוד דבר אלהים לי אליך **ויקם מעל הכסא**' (ג', כ). והלוא דברים קל וחומר: ומה עגלון שהוא עכו"ם ולא ידע אלא בכינוי - עמד, ישראל ושם המפורש על אחת כמה וכמה"

(סנהדרין, ס, ע"א).

נטיית הדעת והרגש כלפי עגלון מורגשת היטב בכתובים; הן בתיאור נדיבותו של עגלון בהסכמתו למפגש בארבע עיניים ('ויצאו מעליו כל העמדים עליו' - ג', יט), ובעיקר בתיאור הלא-סימפטי של השתפכות המעיים: "ויבא גם הנצב אחר הלהב ויסגר החלב בעד הלהב כי לא שלף החרב מבטנו ויצא הפרשד'נה" (ג', כב). מה בא מקרא מפורט זה ללמדנו, והלוא הפירוט מותר טעם רע ותחושת גיעול?

בן ימין איטר ימין

עוד הערה נכבדה עמנו בטרם נציע את השמועה, כהבנתנו.

"ויקם ה' להם מושיע את אהוד בן גרא בן הימיני **איש אטר יד ימינו**" (ג', טו). עובדת היותו איטר אכן מנוצלת היטב בהטעייתו את עגלון, כמסופר להלן: "ויחגר אותה מתחת למדיו על **ירך ימינו**... וישלח אהוד את **יד שמאלו** ויקח את החרב מעל ירך ימינו ויתקעה בבטנו" (ג', כא). אך מדוע פרט טכני זה מוצג בנשימה אחת מיד עם התוועדותנו לשופט החדש? ובעיקר, צורם את אזננו הצירוף "**בן הימיני איש אטר יד ימינו**". במבט חודר נחוש כאן דבר והיפוכו!

וכתוספת-הערה נציין, כי חזרנו על כל המקרא כולו (באמצעות הקונקורדנציה, כמובן) ולא מצאנו "איטר" פרט לפסוק שלפנינו ועוד אחד בלבד. אף הוא - למרבה ההפתעה - אמור בבני בנימין, בני הימיני, ומקומו בשלהי ספר שופטים, בפרשת פילגש בגבעה:

² בהוריות, י, ע"ב, ובנזיר, כג, ע"ב, הגרסה: "בת בנו של עגלון". ועיין בתוספות בניזיר שם, ד"ה בת בנו.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

"ויתפקדו בני בנימין... מכל העם הזה שבע מאות איש בחור אִטָר יד ימינו כל זה קלע באבן אל השערה ולא יחטא" (כ', טו-טז).

ובכלל, מהו השבח של אותה נבחרת ("בחור") בנימינית בהיותם איטרי יד? פשט הפסוק הוא שקולעים באבן אל השערה ביד שמאל כבימין. ברם, פירוש זה איננו משבר את האוזן הפנימית הדורשת הסבר לשימוש במלת "איטר" אשר יוחדה למי ששמאלו היא ידו העיקרית, ומה עניינו לכאן?

לגיטימציה להפרת אמונים?

והנראה בעיני -

פרשת הריגת עגלון בידי אהוד, והושעת ישראל בעקבותיה, נוקבת ויורדת עד השיתין של דילמת 'מוסר ומלחמה', או בנוסח אחר: היש גבולות מוסריים ו'חוקי משחק' מחייבים או שמא כל תכסיס כשר?

לעני"ד, המסר התנ"כי של הסיפור הוא בדיוק בנקודה זו. המקרא, המפרט את גועל ההמתה, ודרשות 'סימפטיית' של חז"ל כלפי עגלון - נועדו להבליט את הדילמה המצפונית הכרוכה בנקיטת 'טירור אישי' המנוגד, אולי, לאמנה בינלאומית. והמסר התוכני הוא כפול ואמור לשני הכיוונים:

א. למרות שאהוד נקט בדרך 'לא סימפטיית', בכל-זאת הוא נקרא "מושיע ישראל" (ג', טו), והתוצאה: "ותשקט הארץ שמונים שנה" (ג', ל). מסגרת סיפורית זו, לטעמי, מקנה לגיטימציה גם לשיטת הפעולה שנקט בה אהוד, וזו 'עוברת את במת התנ"ך' ללא ביקורת גלויה.

ב. מאידך, אהוד הוא בעל מוס, "איש אטר יד ימינו" ("ת"ר [כוחן] איטר בין ביד בין ברגל פסול [=לעבודה]) - בכורות, מה, ע"ב). אין צורך להכביר פסוקים ומימרות חז"ל שמהם משתקף כי הימין מייצגת את דרך המלך והשמאל את הצד האפל, הכהה, המשני ("ימין ה' רוממה"; "כל פניות לימין"; ועוד עשרות כיוצא בהן).

המקרא טורח לציין את 'מומו' של אהוד מיד עם הכרת אישיותו: הוא איטר, הוא צועד בנתיב השמאלי, הוא נוקט בדרך חריגה, לא סימפטיית עד להגיעיל ('ויצא הפרשדנה'), הוא פוגע ביריב בדיוק כאשר הלה מפגין כבוד כלפי שמים, ובפינו טעם לפגם ויותר מזה.

ואף-על-פי-כן, אהוד הוא המושיע ומעשיו מעשי תשועה, וה' עמו, למרות הביקורת הסמויה.

שבט חטפני

איטרות זו, הליכה בדרך עקלתון, היא-היא דרכו של בנימין על במותי התנ"ך, והיא בוקעת ועולה ממדרש חכמים נפלא בבראשית רבה צט, ג:

"בנימין זאב יטרף (בראשית, מ"ט, כז) - מדבר בשופטיו; מה הזאב הזה חוטף,

כך חטף אהוד לבו של עגלון...

ד"א, מדבר במלכותו; מה הזאב חוטף, כך חטף שאול את המלוכה, שנאמר 'ושאול לכד את המלוכה על ישראל' (שמו"א, י"ד, מז).

ד"א מדבר במלכותו; מה זאב חוטף, כך אסתר חוטפת המלוכה, הה"ד 'ותלקח אסתר' (אסתר, ב', ח).

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

ד"א מדבר בארצו; מה הזאב הזה חוטף כך הייתה ארצו של בנימין חוטפת את פירותיה, 'בבקר יאכל עדי' - זו יריחו שהייתה מבכרת, 'ולערב יחלק שלל' - זו בית אל שהייתה מאפלת".

מסכת חטיפותיו של בנימין עניינה הרעיוני הוא פעילות בלתי שגרתית, מפתיעה, חריגה, ולא דווקא חטיפה טכנית כפשוטה (שאול הרי נחבא מן המלוכה, אסתר נחטפה אל המלוכה, ויריחו ובית אל אינם חוטפים בידיים אלא פירותיהם חריגים ומקוטבים בעונתם). ואבוהון דכולהו: אהוד, החוטף כפשוטו.

הצליל הבוקע מחטפנות זו, מן הדימוי לזאב הטורף בחטף, הוא צורם והביקורת התנ"כית והחזו"לית נרמזת בו היטב.

ומקרא מלא דיבר הכתוב אודות חטפנות השבט: "וראיתם והנה אם יצאו בנות שילו לחול במחולות ויצאתם מן הכרמים וחספתם לכם איש אשתו מבנות שילו והלכתם ארץ בנימין" (שופטים, כא, כא).

תכסיסו של אהוד הביא לישועת ישראל, אך גם חידד את דרכו החטפנית של בנימין. בדרכי אסוציאציה מדרשית ניתן להסמיך גם את הפסוק "ויעש לו אהוד חרב ולה שני פיות" (ג', טז), והרי היא לו כחרב פיפיות. ומצאתי ב"תורה שלמה" על הפסוק "בנימין זאב יטרף", מן הספר מנחת יהודה בכתב-יד: "מה הזאב טורף לפניו ולאחריו כך אהוד בן גרא הימני עשה לו חרב שהייתה אוכלת לפניו ולאחריה". כביכול, פוגע ונפגע כאחת.

ימין בנימין חסרה

ועדיין אנו חייבים תשובה לניגודיות בין דרכו ה"שמאלית" של שבט בנימין לבין שמם המהופך שמשמעו 'בני הימני'. אהוד, ראשון למנהיגי השבט, מוצג לפנינו בתוארו הפרדוקסאלי: "בן הימני איש אטר יד ימינו".

נסמך לכאן את דברי הגמרא בסוטה, לו, ע"א, השופכת אור על ימין ועל שמאל: "ויהי בצאת נפשה כי מתה ותקרא שמו בן אוני ואביו קרא לו בנימין" (בראשית, ל"ה, יח) - "כל התורה כולה בנימן [=חסר] כתיב, והכא בנימין שלם". הרעיון הטמון במדרש זה, לדעתי, הוא שאכן מלידתו נקרא בנימין בכפל שם: "בן אוני" - בן צערי, בן אסוני, וזהו שם הנוסך אווירה כבדה, מזכרת אסון, שם 'לא סימפטי'. יעקב אבינו רצה בכל מאודו להסב את שמו ולהאירו באור הימין; "ואביו קרא לו בנימין", בחינת שינוי השם לשבח. אך העידו חז"ל, כי שם הימין לא צלח, והוא נשאר בנימן חסר. דרכו היותר טבעית היא היותו "אטר יד ימינו".

ימין בנימין קטיעא.